

УДК 159.9: 316.48

І. І. Ліпатов

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КОМАНДИРІВ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК ДО САМОСТІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців внутрішніх військ до службово-бойової діяльності. Обґрунтовано рекомендації щодо психологічного супроводу здійснення адаптації психіки командирів підрозділів до самостійної професійної діяльності.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, психологічний супровід.

Постановка проблеми. Під час виконання службово-бойових завдань особовий склад внутрішніх військ (ВВ) МВС України постійно зіштовхується з фактами протиправної і злочинної діяльності, перебуває в умовах підвищеного ризику для свого життя і здоров'я, протистоїть протиправним діям. Ці умови чинять негативний вплив на психіку військовослужбовців і в окремих випадках викликають у них негативне ставлення до професійної діяльності. Тому якісно виконувати службово-бойові завдання у таких умовах спроможні тільки військовослужбовці, які мають стійкі навички професійної діяльності, високі психологічні якості та здатні своєчасно адаптуватися до цих умов. Наведене вище повною мірою стосується командирів підрозділів ВВ, особливо на стадії самостійної професійної діяльності після закінчення вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ).

Тому нагальною є потреба у дослідженні особливостей соціально-психологічної адаптації різних категорій військовослужбовців ВВ і, насамперед, командирів підрозділів до службово-бойової діяльності, а також в обґрунтуванні рекомендацій щодо психологічного супроводу соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів до самостійної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури [1–5] дав можливість з'ясувати, що в останні роки проблемні питання, які пов'язані з адаптацією особистості до складних умов життєдіяльності, розглядали у своїх працях такі дослідники, як: Н. Агаєв (адаптація військовослужбовців миротворчого контингенту до діяльності в особливих умовах); В. Кислий (адаптація офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах); О. Самохвалов (адаптація інспекторів прикордонної служби); О. Сафін (адаптація військовослужбовців до службової діяльності) та ін. Загалом аналіз результатів

© І. І. Ліпатов

наукових досліджень стосовно адаптації особистості до різних умов її діяльності дає змогу стверджувати, що зацікавленість цією проблемою є досить великою. Однак, незважаючи на значний інтерес дослідників до неї, окремі аспекти цієї проблеми ще залишаються малодослідженими. Повною мірою це стосується соціально-психологічної адаптації різних категорій військовослужбовців ВВ і, насамперед, командирів підрозділів до службово-бойової діяльності. Це пояснюється тим, що командиру необхідно організовувати діяльність особового складу підрозділу в особливих та екстремальних умовах, що чинять негативний вплив на психіку як командира, так і його підлеглих, який у деяких випадках призводить до того, що окремі військовослужбовці втрачають соціальні цілі та орієнтації, знижують престиж служби у внутрішніх військах. Тому виникає протиріччя між необхідністю соціально-психологічної адаптації військовослужбовців (у нашому випадку командирів підрозділів) та неможливістю її якісного здійснення через невизначеність особливостей цієї адаптації.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатнє її теоретичне обґрунтування та практичне розроблення й обумовили необхідність наукового обґрунтування особливостей соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів ВВ.

Метою статті є обґрунтування особливостей соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів внутрішніх військ до самостійної професійної діяльності та рекомендації щодо її здійснення.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення ВВНЗ командири підрозділів ВВ проходять професійне становлення у військових частинах. Їх становлення здійснюється на стадії самостійної професійної діяльності [1–5], яка за змістом охоплює: адаптацію до умов професійної діяльності,

входження до професійної діяльності та її освоєння, професійне самовизначення, набуття професійного досвіду, розвиток якостей особистості, необхідних для кваліфікованого виконання обов'язків професійної діяльності. Наведений зміст професійного становлення і визначає особливості соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів до самостійної професійної діяльності.

Результати проведених досліджень дозволяють стверджувати, що процес професійного становлення командирів підрозділів на первинних посадах значною мірою визначається успішною соціально-психологічною адаптацією. Експертне опитування 105 командирів підрозділів, які мають позитивний досвід професіоналізації, дало змогу встановити, що адаптація командира підрозділу до умов повсякденної і службово-бойової діяльності триває у середньому 3–6 місяців.

Найбільш успішно соціально-психологічна адаптація командирів підрозділів до умов повсякденної і службово-бойової діяльності здійснюється за допомогою психологічного супроводу, зміст якого полягає у вирішенні трьох завдань щодо формування:

1) упевненості у виконанні службово-бойових завдань в особливих та екстремальних умовах професійної діяльності;

2) прагнення командирів підрозділів до впевненого оволодіння своєю спеціальністю, установок на успішні службово-бойові дії у специфічних умовах, поглиблення знань про особливості виконання службово-бойових завдань;

3) упевненості у собі, прищеплення їм почуття гордості за свою причетність до справи державної значущості та служби у внутрішніх військах, розширення уявлень про протидіючі сили, психологію злочинця і злочинної групи, терориста і терористичної групи, психологію натовпу, способи їх дій та управління їхніми діями.

Під час здійснення психологічного супроводу соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів необхідно враховувати те, що:

– способи адаптації мають особистісний, постійний для особистості певного командира підрозділу характер і формуються у процесі набуття й удосконалення досвіду;

– виявляються адаптаційні закономірності психіки, які пов'язані з розбіжностями вимог до

неї у разі зміни простих умов на більш складні, тобто, чим швидше відбуваються об'єктивні зміни умов діяльності, тим сильніше вони впливають на психіку командира підрозділу;

– психофізіологічне забезпечення діяльності командира підрозділу, пристосоване до навчання у ВВНЗ, не повною мірою придатне для умов професійної діяльності; цей процес проходить більш безболісно у тих командирів підрозділів, що були психологічно готові до самостійної професійної діяльності, професійно важливі якості яких мають достатній рівень сформованості.

Таким чином, процеси адаптації виражають певну інерційність психіки, причому, чим більша різниця між вихідними й необхідними характеристиками психіки, тим довше і з більшими труднощами проходить адаптація [3].

Наведене вище дозволяє визначити і поділити фактори та передумови процесу адаптації на дві групи. До першої групи слід віднести ті, які пов'язані з особливостями особистості самого командира підрозділу. Це загальна підготовленість, характер, темперамент, пізнавальні й інші психічні процеси, вихідний функціональний стан, вік тощо. Чим вище стан готовності командира підрозділу до самостійної професійної діяльності, тим швидше проходять адаптаційні процеси до службово-бойової діяльності й успішніше професійне становлення. Причому широкі суспільні мотиви, почуття обов'язку, відповідальності можуть компенсувати недолік досвіду професіоналізації, тому що ці мотиви сприяють прояву службової активності.

Другу групу становлять ті фактори, які стосовно особистості існують об'єктивно: безпосередні умови виконання службово-бойових завдань у процесі професійного становлення у військовій частині, якості командирів і колективу.

На підставі вивчення досвіду військ та аналізу наукових досліджень пропонуються рекомендації щодо здійснення психологічного супроводу соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів до самостійної професійної діяльності.

1. Психологічний супровід соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів доцільно здійснювати з урахуванням їх рівня знань, умінь, рівня сформованості професійних якостей, мотивів та психологічної готовності до професійної діяльності. На підставі цього доцільно створити три групи майбутніх

командирів підрозділів з такими рівнями підготовленості до самостійної професійної діяльності, як високий, середній та низький, що вимагають різного підходу, змісту й інтенсивності проведення заходів щодо психологічної адаптації, формування необхідного рівня знань, умінь та професійних якостей.

2. У процесі психологічного супроводу необхідно вирішити три завдання.

Перше завдання – формування впевненості у виконанні службово-бойових завдань в особливих та екстремальних умовах професійної діяльності. Вирішення цього завдання здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових бесід, різних видів інформувань, зустрічей із військовослужбовцями, нагородженими урядовими нагородами за виконання складних службово-бойових завдань, підтримки і допомоги під час виконання професійних обов'язків. Успіх проведення цієї роботи багато в чому визначається новизною матеріалу, що викладається, його змістом і високою емоційністю подачі.

При здійсненні психологічного супроводу важливо створити позитивний емоційний настрій на виконання завдань повсякденної і службово-бойової діяльності. Особливу актуальність має формування установок наслідувати образу офіцера внутрішніх військ, що з честю і гідністю виконує поставлені йому завдання.

Друге завдання – формування прагнення командирів підрозділів до впевненого оволодіння своєю спеціальністю, установок на успішні службово-бойові дії у специфічних умовах, поглиблення знань про особливості виконання службово-бойових завдань. Головне при цьому – добре продумана індивідуальна робота щодо вироблення у командирів підрозділів особистих командирських якостей та методичних навичок навчання і виховання підлеглих, підвищення їх теоретичного рівня та професійної майстерності. Крім того, важливе значення має якісне проведення навчально-методичних зборів під керівництвом командирів з'єднань і військових частин, а також інших видів занять. У процесі їх проведення доцільно здійснювати інтенсивне професійно орієнтоване навчання, яке у ході занять, самостійної підготовки забезпечує формування: системи знань, умінь та навичок за певною професією; професійно важливих якостей, які забезпечують використання знань,

умінь та навичок; стійкої позитивної мотивації до професійної діяльності. На заняттях потрібно добиватися того, щоб психічна напруженість під час виконання найбільш легких, але пов'язаних з ризиком вправ, поступово перетворювалася із гнітючого фактора на мобілізуючий. Усе це допоможе командирам підрозділів скоріше адаптуватися до умов службово-бойової діяльності.

Третє завдання – формування впевненості у собі, прищеплення командирам підрозділів почуття гордості за свою причетність до справи державної значущості та служби у внутрішніх військах, розширення уявлень про протидіючі сили, психологію злочинця і злочинної групи, терориста і терористичної групи, психологію натовпу, способи їх дій та управління їхніми діями. Важливо, щоб у кожного командира підрозділу формувалося почуття необхідності дій проти правопорушників, протидіючих сил і зміцнювалася впевненість у тому, що успіху у виконанні службово-бойових завдань досягає тільки сміливий, рішучий, пильний.

3. У процесі психологічного супроводу необхідно створити позитивні умови, які сприяють соціально-психологічній адаптації командирів підрозділів. До них доцільно віднести: створення у військових колективах здорового морально-психологічного клімату; надання постійної допомоги під час введення у посаду та її освоєння, встановлення контактів з підлеглими, рівними за посадою і керівним складом роти, батальйону, військової частини; встановлення службового навантаження командирів підрозділів відповідно до нормативно-правових документів.

Висновки

Отже, обґрунтування особливостей соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів внутрішніх військ до самостійної професійної діяльності та рекомендації щодо її здійснення дозволяє зробити такі висновки.

1. Особливості соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів внутрішніх військ до самостійної професійної діяльності визначаються змістом професійного становлення, зокрема: адаптацією до умов професійної діяльності, входженням до професійної діяльності та її освоєнням, професійним самовизначенням, набуттям професійного досвіду, розвитком якостей особистості, необхідних для кваліфікованого виконання обов'язків професійної діяльності.

2. Соціально-психологічна адаптація командирів підрозділів внутрішніх військ до професійної діяльності здійснюється у процесі їх професійного становлення у військових частинах на стадії самостійної професійної діяльності.

3. Процес професійного становлення командирів підрозділів на первинних посадах значною мірою визначається успішною соціально-психологічною адаптацією до умов повсякденної та службово-бойової діяльності.

4. Для якісного здійснення соціально-психологічної адаптації командирів підрозділів внутрішніх військ до самостійної професійної діяльності потрібні рекомендації щодо її психологічного супроводження, які дозволяють: подолати професійну пасивність, невпевненість у виконанні службово-бойових завдань у різних умовах професійної діяльності; сформувати впевненість у собі, почуття гордості за свою причетність до справи державної значущості, прагнення до успішного оволодіння своєю спеціальністю, установки на успішні службово-бойові дії в особливих і екстремальних умовах.

Список використаних джерел

1. Агаєв, Н. А. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до діяльності в особливих умовах [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Н. А. Агаєв. – К., 2006. – 194 с.

2. Кислий, В. Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / В. Д. Кислий. – К., 2003. – 194 с.

3. Липатов, І. І. Особенности психологической адаптации военнослужащих к боевой деятельности [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / И. И. Липатов. – Х., 1996. – 219 с.

4. Самохвалов, О. Б. Психологічні чинники професійної адаптації інспекторів прикордонної служби [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 / О. Б. Самохвалов. – Хмельницький, 2007. – 20 с.

5. Сафін, О. Д. Психологія управлінської діяльності командира [Текст] : навч. посіб. / О. Д. Сафін. – Хмельницький : Акад. ПВУ, 1997. – 149 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2012 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна